

SOUHRNÝ PŘEDNÁŠEK

Symposia Sekce dějin farmacie ČFS v roce 2015

Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP ve spolupráci s dalšími partnery organizovala v roce 2015 dvě tradiční symposia. Prvním bylo **LIX. symposium z historie farmacie**, které se konalo dne 27. června 2015. Tentokrát bylo jarní symposium součástí slavnostního zahájení letní návštěvníkové sezony v Českém farmaceutickém muzeu a místem konání byl nově zrekonstruovaný a zpřístupněný areál Hospitálu Kuks. Spoluorganizátory byly České farmaceutické muzeum, Spolek pro vybudování ČFM a Česká lékárnická komora.

Program symposia zahrnoval čtyři odborné přednášky pracovníků ČFM: Mgr. Ladislavy Valáškové, Ph.D. (Vybrané problémy československého lékárenství ve třicátých letech 20. století), Mgr. Ladislava Svatoše (Milodrdní bratři a farmacie), PharmDr. Jana Babici, Ph.D. (Vybrané aspekty racionalizace v československém lékárenství ve druhé polovině 20. století) a Mgr. Jindřicha Koldy (Fond Hlavní grémium lékárníků Praha a jeho zpracování v archivu Českého farmaceutického muzea). Součástí symposia byly také komentované prohlídky expozic Českého farmaceutického muzea, v roce 2014 otevřené nové expozice s názvem „Z apatyky do fabriky“ a expozice „Kouzlo apatyky“ a panelová diskuze o dalším směřování ČFM.

Dne 3. listopadu 2015 pořádala Sekce dějin farmacie ČFS ve spolupráci s Českým farmaceutickým muzeem, Českou lékárnickou komorou a Veterinární a farmaceutickou univerzitou Brno **LX. symposium z historie farmacie a veterinární medicíny**. Symposium se konalo na půdě VFU Brno v prostorách Kabinetu dějin veterinárního lékařství a na jeho organizaci se podíleli pracovníci Ústavu aplikované farmacie FaF a Společného fakultního pracoviště dějin veterinárního lékařství FVL

a FVHE VFU Brno. Symposium bylo věnováno letošnímu významnému jubileu v oblasti našeho farmaceutického vzdělávání – 70. výročí zřízení farmaceutického studia na Masarykově univerzitě v Brně.

První blok přednášek byl v souvislosti s tímto výročím věnován vývoji a současnosti farmaceutického vzdělávání a zahrnoval příspěvky PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D. (Z Koliště na Palackého třídu – cesty brněnské farmacie (nejen) po Brně), doc. RNDr. PhMr. Václava Ruska, CSc. (Obrazová retrospektiva brněnského studia), RNDr. PhMr. Libora Nováčka, CSc. (Rok 1945 – začátek rozvoje farmacie) a prof. RNDr. Ludmily Kameníkové, DrSc. (Ohlédnutí za specializačním vzděláváním).

Druhý a třetí blok zahrnoval odborné přednášky autorů PharmDr. Tomáše Arndta (Osudy židovských lékárníků z českých zemí během let 1938–1945), RNDr. Mgr. Jiřího Jindry, CSc. (Stanislav Škramovský a Československý lékopis), Roberta Jíraska (Recepturní razítka, Berlínské setkání s farmacií) a PharmDr. Jana Babici, Ph.D., který účastníkům přednesl krátkou zprávu o 42. mezinárodním kongresu pro dějiny farmacie a prezentoval přednášku, která původně odezněla jako krátké sdělení v angličtině na tomto mezinárodním setkání (Káva – orientální plodina jako léčivo v rané novověké Evropě).

V rámci odborného programu měli účastníci možnost prohlédnout si výstavu „Hygiena potravin v historické perspektivě“, která byla instalována u příležitosti 25. výročí založení Fakulty veterinární hygieny a ekologie VFU Brno a 40. výročí zahájení výuky oboru hygiena potravin na tehdejší Vysoké škole veterinární. Výstavou v rámci komentované prohlídky účastníky symposia provedla její autorka, MVDr. Šárka Hejlová, CSc.

PharmDr. Tünde Ambrus, Ph.D.

Ústav aplikované farmacie FaF VFU Brno

LIX. symposium z historie farmacie

Kuks, 27. června 2015

**VYBRANÉ ASPEKTY RACIONALIZACE
V ČESKOSLOVENSKÉM LÉKÁRENSTVÍ
VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ**

BABICA J.

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko Univerzity Karlovy v Praze, Farmaceutické fakulty v Hradci Králové
e-mail: babica@faf.cuni.cz

Snahy o racionalizaci se v československém lékárenství objevují již v meziválečném období (např. krátká činnost farmaceutické sekce Komise pro racionalisaci a normalisaci v lékařství, zvěrolékařství a lékárnictví). Po konci 2. světové války a počátkem padesátých let 20. století racionalizační hnutí lékárníků zesílilo. Objevi-

ly se návrhy jednotlivců na racionální dispoziční řešení pracoviště, typizaci lékáren či sektorový lékárenský nábytek. Racionalizační snahy se plně rozvinuly v systému socialistického lékárenství, což se projevilo mj. zřízením Rozvojového lékárenského střediska (RLS) v roce 1955. RLS úzce spolupracovalo s farmaceutickými fakultami, na nichž rovněž probíhal výzkum racionalizace lékárenského provozu. V oblasti vnitřního zařízení lékáren byl vyvinut a po implementaci do příslušných předpisů (norem) do praxe úspěšně zaveden racionální sektorový nábytek. V oblasti výstavby lékáren (projektování, racionální dispoziční řešení, typizace lékáren) byla klíčová zejména normotvorná a konzultační činnost RLS. V oblasti lékárenské techni-

ky RLS se vedle normotvorné činnosti provádělo posuzování prototypů a vývoj nových pomůcek (např. recepturní váhy L2/50, automatický dělič prášků, univerzální kolírovací rám). Z dalších oblastí se RLS ve spolupráci s dalšími institucemi věnovalo otázkám technologie léčivých přípravků, organizace a provozu lékárenské služby, rozvoje intenzivní dispenzační činnosti nebo možnostem využití výpočetní techniky v lékárenství. Činnost RLS (vymezení úkolů, jejich řešení, komplikace při zavádění výsledků do praxe) byla zčásti podmíněna tehdejší organizací lékárenství i jejími nedostatky, přesto bylo dosaženo řady obecně použitelných výsledků. Období transformace zdravotnictví po roce 1989 přineslo zánik RLS, omezení výzkumu racionalizace v lékárenství na farmaceutických fakultách a obecný pokles zájmu o problematiku. Přesto se s některými racionalizačními zásahy setkáme i na přelomu 20. a 21. století (využití výpočetní techniky, inovativní pomůcky pro magistraliter přípravu, řešení výdejního pracoviště podporující intenzivní dispenzační činnost).

FOND HLAVNÍ GRÉMIUM LÉKÁRNÍKŮ PRAHA A JEHO ZPRACOVÁNÍ V ARCHIVU ČESKÉHO FARMACEUTICKÉHO MUZEA

KOLDA J.

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko Univerzity Karlovy v Praze, Farmaceutické fakulty v Hradci Králové
e-mail: kolda@faf.cuni.cz

Příspěvek se věnoval zpracování a následně využitelnosti poměrně rozsáhlé pozůstalosti českého Hlavního grémia lékárníků (HGL). Budoucí archivní fond obsahuje materiály z let 1672–1951 a po své inventarizaci a otevření pro badatele se může stát jedním z nejzásadnějších pramenů pro poznání dějin zdejší farmacie a jejího vývoje po dobu téměř dvou století.

HGL bylo zřízeno státem na vrcholu osvícenské éry koncem 18. století coby orgán správy lékárnického majitelského stavu, jehož úkolem byla zejména evidence lékáren a jejich majitelů/provizorů/nájemců, distribuce a implementace nařízení státních a dalších dozorčích institucí mezi lékárníky a konečně dohled nad vzděláváním lékárnických učňů (pozdější aspirantské zkoušky).

Nejcennější součástí fondu jsou úřední knihy HGL. V první řadě se jedná o dvojici matrik z let 1782–1896 a dále pak nespázané evidenční archy jednotlivých lékáren v Čechách (vedené do roku 1950). Ty obsahují patřičné údaje o názvu a místě lékárny, jejím majiteli/provizoru/nájemci včetně personálních údajů (např. studium či datum složení příslušné zkoušky). Poskytují tak komplexní obraz lékárenských provozoven v Čechách v průběhu půldruhého století, ve vzácných případech počínaje dokonce obdobím okolo roku 1750.

Funkci jakého školícího dozoru HGL nad učni/tyrony/aspiranty dokumentují seznamy personálu lékáren – nejstarší z roku 1851, poslední záznamy pak končí rokem 1951. Před vznikem Výborů kondicionujících farmaceutů (1907) vedlo HGL rovněž hlavní evidenci zaměstnanců lékáren. Z období 1912–1949 jsou ve fondu zachovány protokoly o zkouškách aspirantů, které HGL zajišťovalo. K tomu se svým způsobem váže rovněž

agenda vysokoškolských studií (včetně dvou studijních nadací pro potřebné univerzitní studenty či seznamu studujících na obou pražských univerzitách, české i německé).

Další velkou skupinu dochovaných dokumentů tvoří záležitosti normativní povahy (fungování grémií, provoz lékáren, prodej a výdej léků a léčiv, zaměstnanci, zdravotnické předpisy), které HGL předávalo svým členům.

Vedle toho jsou ve fondu materiály postihující chod HGL (zápisy ze schůzí, výroční zprávy, pokladní kniha z dvacátých let 19. století, styky s jinými institucemi z oboru i mimo něj) a materiály, které vypovídají o (sebe)prezentaci farmaceutického profesního stavu jako celku.

Krom jazykově a národnostně českého prostředí postihují materiály fondu rovněž lékárny a farmaceuty bývalého německého obyvatelstva, a fond se tak může stát atraktivní rovněž pro zahraniční badatele. Ostatně vztahy (v nejširším slova smyslu) mezi oběma etniky na poli farmacie mohou mít svou obecnou platnost i pro dějiny českých zemí, jejichž dnešní tvář je stále jakousi výslednicí staletého spolupůsobení Čechů a Němců.

Gremiální pozůstalost byla předběžně zpracována roku 1976 v rámci jedné diplomové práce na Ústavu dějin farmacie FaF UK v Hradci Králové. Její nynější reinventarizace a rozšíření o nově dohledaný materiál z ní učiní standardní archivní fond odpovídající nárokům současného archivnictví. Stane se jedním ze stěžejních fondů uložených v Českém farmaceutickém muzeu, které bylo v roce 2014 akreditováno Archivní správou Ministerstva vnitra ČR coby archiv kulturně-vědecké instituce.

MILOSRDNÍ BRATŘI A FARMACIE

SVATOŠ L.

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko Univerzity Karlovy v Praze, Farmaceutické fakulty v Hradci Králové
e-mail: svatos@faf.cuni.cz

Hospitálský řád svatého Jana z Boha, známý také jako řád milosrdných bratří, vznikl v 16. století ve španělské Granadě s posláním pomáhat nemocným bližním. Po rozšíření na sever od Alp (Valtice 1605) vzniklo v 17. a 18. století několik konventů také v Čechách a na Moravě (Praha, Nové Město nad Metují, Kuks, Prostějov, Brno, Letovice, Vizovice).

Farmacie tvořila v terapeutickém konceptu řádu významnou složku, lékárny byly ve všech konventech, bratři lékárníci byli součástí zdravotnického kolegia a od 18. století byly vedeny zvláštní ordinační knihy, do nichž se zapisovaly předepsané léky. Řádové lékárny bývaly situovány v blízkosti nemocničních sálů při vstupu do budovy, aby přicházející pacienti nerušili soukromí klášterní klauzury. V jejich vybavení nenacházíme rozdíly od lékáren měšťanských.

Přes tradovaný názor o zásadní roli klášterních zahrad léčivých rostlin pro zásobování lékáren je v raném novověku pravdou, že tehdy již lékárny plně využívaly služeb specializovaných obchodníků – materialistů, kteří jim léčiva dodávali. V roce 1739 tak pražský konvent bez problémů vybavil novou lékárnu v Kuksu, kde je také

doložen k roku 1778 velký nákup 700 kilogramů *Apothek-Materialien* z Vídně.

Klíčovým problémem existence takzvaných duchovních lékáren bylo jejich právní postavení. Formálně existovaly jako lékárny soukromé, které měly sloužit jen potřebám osazenstva kláštera. Sílicí konkurence a množící se spory s měšťanskými lékárníky vyvolaly zásah státu, který dodatkem ke generálnímu zdravotnímu normativu roku 1773 zakázal všem duchovním lékárnám prodej léků vně klášterů. Výjimku dostali pro své zásluhy jen milosrdní bratři a ženský řád Alžbětinek s tím, že podléhají nadále všem zákonným podmínkám kladeným na civilní lékárny.

VYBRANÉ PROBLÉMY ČESKOSLOVENSKÉHO LÉKÁRENSTVÍ VE TŘICÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ

VALÁŠKOVÁ L.

České farmaceutické muzeum Kuks, středisko Univerzity Karlovy v Praze, Farmaceutické fakulty v Hradci Králové
e-mail: valaskova@faf.cuni.cz

Pro lékárenství v letech 1918–1938 byl typický nárůst konkurenčního boje, který způsobovalo několik faktorů: nárůst počtu nových lékáren, zvyšující se konkurence

mezi venkovskými a měšťanskými lékárnami, zasahování drogerií do kompetence lékáren, zvyšující se podíl továrně vyráběných léčivých přípravků a v neposlední řadě ekonomické požadavky nemocenských pojišťoven. Jedním z prostředků, který mohl regulovat metody konkurenčního boje, byl tzv. přídavekový zákon ze dne 12. dubna 1935, č. 75 Sb. z. a n., o zákazu přídaveků při prodeji zboží neb provádění výkonů, který se vztahoval také na lékárenství.

Přídavkem bylo rozuměno to, co mělo pro zákazníka nějakou hodnotu a co působilo pro něj jako lákadlo. Mohla jim být jakákoliv věc nebo výkon, což zdůrazňoval § 1, odst. 2 přídavekového zákona. Jednalo se hlavně o jakoukoliv výhodu, prospěch, ať již o majetkový, o hmotný, nebo nehmotný, případně o peněžitou výhodu.

Zákon, kterým se odstranily přídavky při prodeji zboží anebo při provádění placených výkonů, se dotýkal i lékárníků jako prodejců léčivých přípravků (dále jen LP), léčiv (dále jen LČ) a terapeutických prostředků, ale hlavně jako odběratelů těchto prostředků od výrobců a velkdrogistů (velkoobchodů).

Zákon se měl projevit také u konzumentů (pacientů jako zákazníků lékáren), které měl přinutit věnovat větší pozornost kvalitě zboží, jeho původu a více si všimnout cenové základny zboží.

LX. sympozium z historie farmacie a veterinární medicíny

Brno, 3. listopadu 2015

Z KOLIŠTĚ NA PALACKÉHO TŘÍDU – CESTY BRNĚNSKÉ FARMACIE (NEJEN) PO BRNĚ

AMBRUS T.

Ústav aplikované farmacie, Farmaceutická fakulta VFU, Brno
e-mail: ambrust@vfu.cz

Pro výuku farmaceutů v rámci 2letého studia zřízeného při Přírodovědecké fakultě MU v Brně v roce 1945 byly zpočátku využívány provizorní prostory. Dva farmaceutické ústavy (pro farmakognozi a farmaceutickou chemii) zahájily svou práci již v roce otevření studia. Ústav pro farmaceutickou chemii byl umístěn v areálu Přírodovědecké fakulty na Kotlářské ulici, Ústav pro farmakognozi si našel provizorní umístění v budově Hlavního lékárnického grémia na Kolišti. Pro účely pedagogické a vědecké činnosti v rámci farmaceutického studia, od roku 1948 již 4letého, byla od roku 1950 vyčleněna dvě patra v budově Lékařské fakulty MU na tehdejší třídě Obránců míru (dnes Joštova třída). Jednalo se původně o tzv. novou budovu bývalé Německé vysoké školy technické, zrušené po druhé světové válce. Na základě vládního nařízení č. 40/1952 Sb. byla s účinností od 1. září 1952 zřízená samostatná Farmaceutická fakulta

MU. Fakulta byla po osmileté existenci zrušena a sloučena s Farmaceutickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislavě do jediného celostátního farmaceutického učiliště. V tomto období bratislavská fakulta již měla k dispozici tzv. starou budovu v Kalinčiakově ulici a od roku 1958 probíhala i výstavba její nové budovy v blízké lokalitě v ulici Odbojářov. Navýšení kapacity fakulty bylo nevyhnutné i z důvodů přechodu studentů a většiny učitelů ze zrušené brněnské fakulty. V souvislosti se společensko-politickými změnami v roce 1989 v kruhu absolventů FaF MU vznikla myšlenka znovuotevření Farmaceutické fakulty v Brně. Po neúspěšných jednáních s Masarykovou univerzitou byla nová fakulta zřízena v roce 1991 a organizačně začleněna do Vysoké školy veterinární (VŠV). Výuka byla zahájena v kampusu VŠV (dnešní VFU Brno) na Palackého třídě v provizorních prostorech a některých laboratořích veterinárních ústavů, přičemž se v krátké době začala formovat vlastní pracoviště fakulty. V roce 1996 byla dokončena výstavba Pylonu farmacie pro tři ústavy fakulty a následně bylo zázemí pro výuku a výzkum významně rozšířeno vybudováním a odevzdáním nového Pylonu farmacie II na podzim roku 2014.

OSUDY ŽIDOVSKÝCH LÉKÁRNÍKŮ Z ČESKÝCH ZEMÍ BĚHEM LET 1938–1945

ARNDT T.

Katedra sociální a klinické farmacie, Farmaceutická fakulta UK,
Hradec Králové
e-mail: arndttomas66@gmail.com

Rok 1938 znamenal osudovou křížovatku pro řadu obyvatel tehdejší demokratické Československé republiky, mezi nimiž byli i farmaceuti židovského původu z českých historických zemí – majitelé lékáren, lékárníci, podnikatelé i vědci. Základní skupinu představovali židovští farmaceuti, kteří působili na okleštěném zbytku Čech, Moravy a Slezska ve druhé republice. Většina z nich byla transportována do Terezína. Z Terezína byli odsunuti do vyhlazovacích táborů v Polsku a Lotyšsku, kde byli zavražděni (Osvětim, Sobibor, Treblinka, Lodž a další, Riga a další). Jednalo se o 37 doložených osob – z toho 23 mužů a 14 žen. Z mužů se jednalo o čtyři majitele lékáren a jednoho provizora. Lékárna Na Perštýně v Praze (majitel PhMr. Pavel Munk) a U dobrého pastýře v Brně (majitel PhMr. Vilém Bermann) byly arizovány.

Další skupinu tvořili farmaceuti, kteří přišli do Československa ze zahraničí. Jednalo se o dvě ženy (PhMr. Allinová z Jugoslávie a PhMr. Bardaová z Rumunska) a jednoho muže (PhMr. Nagel z Haliče, který i v ČSR vystudoval). Obě magistry byly jako cizinky odeslány přímo do lodžského ghetta, kde jejich stopa končí. PhMr. Nagel byl odeslán do varšavského ghetta a odtud do Osvětimi. Díky své kvalifikaci Osvětim přežil – pracoval v tamější lékárně, která spadala přímo pod dr. Mengeleho.

Další malou skupinu tvořili lékárníci, kteří působili v okupovaných Sudetech. Jejich osud, poté co museli své lékárny opustit (PhMr. Sagner, majitel lékárny Zum Schwarzen Adler ve Šluknově a PhMr. Sternklar, majitel lékárny U orla v Liberci) není znám. Majitel lékárny U české koruny v Karlových Varech, PhMr. Ernst Wollisch, stačil ještě lékárnu prodat a emigrovat do USA. Jeho otec, předchozí majitel lékárny, PhMr. Wilhelm Wollisch, utéct nestačil a byl zavražděn v koncentračním táboře. Známy je osud PhMr. Evžena Schweinburga, majitele lékárny U útěchy Panny Marie v tehdejší Německém Benešově (dnes Benešov nad Černou). Přestože se za něj dokonce pro jeho oblíbenost přimlouvali němečtí spoluobčané, byl převezen na území Československa. Za války byl transportován do Terezína a odsud do vyhlazovacího tábora v Sobiboru.

Poslední byli majitelé lékáren, kteří pocházeli ze Slovenska či Podkarpatské Rusi. Jejich osud bohužel není po vzniku protektorátu Čechy a Moravy znám. Dá se předpokládat, že byli odsunuti na území Slovenského štátu či Maďarského království (PhMr. Andreas Kende ze Slovenska, majitel lékárny U Marie Pomocné v Suchdole nad Lužnicí a PhMr. Karel Schwarz ze Slovenska, majitel lékárny U anděla strážce ve slezské Doubravě).

Někteří působili i ve Svobodově východní armádě. Štábní kapitán PhMr. Arnošt Friedmann působil jako

náčelník lékárenské služby tohoto sboru. Bojoval u Sokolova (velitel oddílu protitankových pušek), Bílé Cerekve, Kyjeva a dalších místech. PhMr. Helena Petránková vedla brigádní lékárnu a obzvláště se vyznamenala v těžkých podmínkách Karpatsko-dukelské operace.

Z farmaceutických továren židovských majitelů je třeba připomenout továrnu Norgine v Ústí nad Labem (majitel dr. Viktor Stein) a továrnu Heisler (majitel Richard Heisler) v Chrásti u Chrudimi.

KÁVA – ORIENTÁLNÍ PLODINA JAKO LÉČIVO V RANĚ NOVOVĚKÉ EVROPE

BABICA J., SVATOŠ L., VALÁŠKOVÁ L.

České farmaceutické muzeum, středisko Univerzity Karlovy v Praze,
Farmaceutické fakulty v Hradci Králové
e-mail: babica@faf.cuni.cz

Příspěvek pomocí studia dobové literatury a dochovaného receptu na léčebný kávový odvar z Čech 18. století sleduje využití kávy ve farmacii a medicíně raného novověku. Kávovník arabský, původní v Etiopii, se během středověku rozšířil do Jemenu a dalších orientálních zemí. Přes Turecko se v 16. století s kávou a nápojem připravovaným z jejích semen seznámila Evropa. Nová rostlina vzbudila zájem botaniků a lékařů. První zprávy o kávě se objevily v 16. století v botanických spisech lékařů-botaniků, cestujících do Orientu (Leonhard Rauwolf, Prospero Alpini aj.). V poslední čtvrtině 17. století jsou publikována samostatná lékařská pojednání o účincích kávy (např. Thomas Willis, Philippe S. Dufour) připisující kávě např. účinky antinarkotické, proti obstrukci vnitřních orgánů, dně, vodnatelnosti. Na konci 18. století se někteří autoři stavěli k léčivým schopnostem drogy již kritičtěji a považovali ji pouze za dietetický prostředek. Kávová zrna se na přelomu 17. a 18. století, jak dokládají četné sazby a katalogy léčiv, zařadila do sortimentu lékáren, o něco později droga pronikla do lékopisů. Přítomnost kávových zrn mezi léčivy bez pevně udané ceny v sazbách a jen v seznamech *simpliciū* v lékopisech svědčí spíše pro využití kávy jako pochutiny než léčiva. Nebyl nalezen žádný lékopisný přípravek obsahující tuto drogu. Přesto její použití jako léčebného prostředku dokládá předpis na přípravu nápoje proti ledvinovým kamenům dochovaný v deníkových záznamech Tobiáše A. Seemana, hofmistra hraběte Františka A. Šporka, z let 1733, 1735 a 1737. Nápoj obsahoval šípková zrna, jalovcové bobule a kávová zrna. Složení přípravku je možné zhodnotit jako racionální jak z pohledu raně novověké, tak do jisté míry i současné medicíny. Přípravek obsahoval kombinaci léčiv zejména s diuretickým účinkem, u nichž využití proti urolitiáze uváděla dobová odborná literatura. Rovněž současná medicína připouští rostlinná diuretika jako podpurný prostředek při tomto onemocnění.

Příspěvek byl přednesen na 42. mezinárodním kongresu pro dějiny farmacie, Istanbul, Turecko, září 2015.

STANISLAV ŠKRAMOVSKÝ A ČESKOSLOVENSKÝ LÉKOPIS

JINDRA J.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha
e-mail: jindra@usd.cas.cz

V příspěvku byla uvedena stručná historie a definice československých lékopisů (ČsL) po roce 1945. Detailně byly probrány třísvazkový ČsL 3 z roku 1970, Doplněk k ČsL 3 z roku 1976 a ČsL 4 z roku 1987. Na všech těchto knihách měl velký podíl profesor RNDr. PhMr. Stanislav Škramovský, DrSc. (1901–1983), v letech 1929–1949 redaktor Časopisu čs. lékárnictva a v letech 1957–1973 předseda České farmaceutické společnosti. Přes 20 let působil v lékopisné komisi, nejprve jako předseda chemické sekce a od roku 1969 jako její předseda. Ze Škramovského stručného životopisu vyplývá, že jeho hlavní činností byla vysokoškolská pedagogika (Univerzita Karlova 1929–1939 a 1945–1970) a badatelství (studium komplexních sloučenin a termoanalýzy anorganických látek).

RECEPTURNÍ RAZÍTKA

JIRÁSEK R.

Lékárna Benu, Poliklinika Zahradní Město, Praha
e-mail: robert.jr@centrum.cz

Razítka obecně slouží k označování pravosti dokumentů. Používají se k otiskování opakujících se textů a grafických znaků. Svou funkcí nahradila pečeti a pečetidla. Vyráběla se z různých materiálů (dřevo, kůže, kov), po objevu vulkanizace kaučuku vznikaly gumové štočky a v současnosti se užívají štočky polymerové. Razítka existují v různých variantách provedení (namáčecí, samobarvící) a s různými obsahy (statickým, proměnným, tj. ručně nastavitelným, paginýrky atd.).

Ačkoliv se s razítky ve farmaceutické praxi setkáváme denně, jedná se o dosud nepodchycený a nezdokumentovaný fenomén. Jako historický příklad použití pečetidla (razítka) lze uvést otisky na koláčcích zformovaných z mastné hlíny z řeckých ostrovů Lemnos, Melos a Samos (tzv. terra sigillata), pokládáných za alexipharmakon (antidotum) proti jedům, hnilobě, moru apod. Tzv. recepturní razítka se dodnes používají k předepisování osvědčených a často ordinovaných magistraliter přípravků, ale i HVLP.

V případě magistraliter předpisů se používají dvě varianty: receptura s kvantitativním vyjádřením zastoupení jednotlivých léčiv nebo bez něj. Ve druhém případě může lékař měnit navážky substancí dle aktuálního stavu pacienta, stadia onemocnění apod.

V příspěvku byla na řadě konkrétních příkladů demonstrována pestrost problematiky a připomenuty receptury pojmenované buď slangovými názvy (modré kapky, targezínky, kalkárka aj.), nebo po svých autorech (eponyma: např. Vítkovy prášky, Lenochovy prášky, Přerovské-ho směs).

BERLÍNSKÉ SETKÁNÍ S FARMACIÍ

JIRÁSEK R.

Lékárna Benu, Poliklinika Zahradní Město, Praha
e-mail: robert.jr@centrum.cz

V Technickém muzeu situovaném v berlínské čtvrti Kreuzberg byla před 5 lety instalována trvalá výstava s názvem „Pillen und Pipetten“. Tato expozice dokumentuje na příkladu firmy Schering vývoj chemicko-farmaceutického průmyslu od 19. století do současnosti.

Lékař Ernst Schering (1824–1889) zakoupil v roce 1851 Zelenou lékárnu (Grüne Apotheke) v Chausseestrasse v Berlíně. Scheringovi nechyběl podnikatelský duch, a tak se specializoval na výrobu chemikálií pro rozvíjející se fotografický a pyrotechnický obor. Roku 1855 se s úspěchem zúčastnil Světové výstavy v Paříži. Stávající prostory brzy přestaly stačit, a tak na konci roku 1860 otevřel nový provoz ve Weddingu. Podílel se též na založení Německé chemické společnosti (1867). V roce 1871 Schering založil akciovou společnost (Chemische Fabrik auf Actien), která byla roku 1922 začleněna do koncernu Oberschlesischen Kokswerke AG a v roce 1927 fúzovala s firmou Kahlbaum AG. Mezitím značka Schering dosáhla světového renomé, proto od roku 1937 pokračovala pod názvem Schering AG. Po roce 1949 zůstala výroba v západním Berlíně, roku 2006 Schering převzala společnost Bayer AG.

Od roku 1890 probíhal intenzivní výzkum syntézy kafru, který byl ve velkém množství spotřebováván při výrobě celuloidu. První farmaceutickou specialitou byl Piperazin (1891, antirevmatikum/antiuratum) a Urotropin (1894, antiseptikum močových cest). Mezi další známé přípravky firmy Schering patří Atophan (léčivo proti dně), Medinal (sedativum a hypnotikum), hormonální preparáty Progynon, Proluton a Testoviron, Neotropin (močové a žlučové chemoterapeutikum), Neutralon (antiulcerózní léčivo), kardiotonikum Folineirin, kompozitní pyrazolonové analgetikum Veramon atd. Ve výrobním portfoliu nechyběl ani insulin či penicilin.

Firma Schering své přípravky propagovala na stránkách cizojazyčných i českých odborných periodik (Münchener Medizinische Wochenschrift, Časopis lékařův českých, Praktický lékárník aj.). Svě zastoupení v ČR měla na adrese Na Florenci 25 v Praze.

OHLÉDNUTÍ ZA SPECIALIZAČNÍM VZDĚLÁVÁNÍM

KAMENÍKOVÁ L.

Farmakologický ústav 1. LF UK, Praha
e-mail: ludmila.kamenikova@lf1.cuni.cz

Na začátku druhé poloviny 20. století se začala realizovat myšlenka centrálního celoživotního vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví. Na rozdíl od lékařů neměli farmaceuti v té době plnohodnotné vysokoškolské studium. Mnozí z nich ho po ukončení studiu farmacie získali na přírodovědeckých fakultách. Od roku 1952 se situace změnila se založením samostatných farmaceutických fakult. Bylo však potřeba vyrovnat rozdíly ve vzdělání 2letých a 4letých absolventů s plnohodnotným

5letým studiem. V Praze došlo v roce 1954 z nařízení ministerstva zdravotnictví po dohodě s ministerstvem školství k založení Ústavu pro doškolování lékařů (ÚDL), nejprve se zaměřením na edukaci lékařů. O 2 roky později byla na témže ústavu vytvořena samostatná katedra farmacie. V roce 1968 došlo k přejmenování ÚDL na Institut pro vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF), neboť právě farmaceuti tvořili velkou skupinu pracovníků ve zdravotnictví. Následně pak vzhledem k šíři celého oboru se tato jediná katedra farmacie rozdělila do tří samostatných kateder: lékárenství, farmaceutická analýza a farmaceutická technologie. Celé období sedmdesátých let 20. století je možné charakterizovat bohatou pedagogickou činností a náplní v každém oboru, početnými celotýdenními kurzy a měsíčními školicími místy. Po jejich absolvování následovala atestační zkouška. V té době se již připravovala nová vyhláška o specializačním vzdělávání ve všech třech farmaceutických oborech, a to již ve spolupráci s nově vytvořenou farmaceutickou fakultou v Hradci Králové. Příprava vyhlášky o specializačním vzdělávání (tzv. „jednaosmdesátka“) trvala dlouho, neboť byla důkladně prodiskutována zejména na půdě České farmaceutické společnosti. V nové vyhlášce se objevil jeden zcela nový základní obor – a to klinická farmacie. To vyplynulo jednak z požadavku lékárenského terénu, jednak z nového výukového pregraduálního studia na farmaceutické fakultě a také ze značného zájmu většího počtu farmaceutů, kteří chtěli do hloubky proniknout do problematiky účinnosti léčiv, přispět k bezpečné terapii a omezení jejích rizik. Farmaceuti měli tedy v osmdesátých letech 20. století možnost se vzdělávat a atestovat ve čtyřech základních oborech, a to: lékárenství, farmaceutická analýza, farmaceutická technologie a nově klinická farmacie. Samostatná katedra klinické farmacie na opětovně přejmenovaném ústavu, tentokrát IPVZ (Institut pro další vzdělávání zdravotnických pracovníků), nebyla vytvořena, byla jen subkatedrou v rámci katedry lékárenství. V devadesátých letech se specializační příprava držela ještě dlouho staré vyhlášky, došlo však k časovému zkrácení školicích akcí i teoretických kurzů. Zvýšil se počet specializovaných a akreditovaných pracovišť, na kterých může probíhat kvalitní specializační příprava. Ke kvalitnímu specializačnímu vzdělávání v současné době kromě akcí pořádaných v rámci IPVZ přispívají kvalitní semináře, sympozia v rámci České farmaceutické společnosti a kongresy s mezinárodní účastí, jakož i nově vytvořené Univerzitní centrum klinické farmacie při farmaceutické fakultě v Hradci Králové. Farmaceuti mají možnost před vlastní atestační zkouškou získávat zkušenosti i na vybraných zahraničních pracovištích nebo organizovat školicí akce podpořené z finančních Evropských sociálních fondů.

ROK 1945 – ZAČÁTEK ROZVOJE FARMACIE

NOVÁČEK L.
Brno

Krátce po osvobození silně poničeného Brna 31. kvěť-

na 1945 podali brněnští lékárníci, v jejichž čele stáli mimořádný profesor RNDr. PhMr. Vladimír Morávek a jeho spolupracovník PhMr. Jaroslav Šaur, prostřednictvím Hlavního lékárnického grémia Zemského národnímu výboru návrh na zřízení 2letého studia farmacie při Masarykově univerzitě v Brně. Tím se měl odstranit nedostatek lékárníků, který nastal po uzavření českých vysokých škol v roce 1939. Pro moravské studenty se měla též zajistit lepší dostupnost studia. Československá vláda následně 4. října 1945 zřídila 2leté studium při Přírodovědecké fakultě MU v Brně. Slavnostní zahájení studia se uskutečnilo 1. prosince 1945. Ihned začaly pracovat dva ústavy – Ústav pro farmakognozi a Ústav pro chemii farmaceutickou. V následujících letech byla vypracována koncepce studia a vytvořeny vědecké systémy oborů galenická farmacie a farmaceutická chemie.

OBRAZOVÁ RETROSPEKTIVA BRNĚNSKÉHO STUDIA

RUSEK V.
Brno
e-mail: rusek@faf.cuni.cz

Cílem příspěvku je pomocí dobových fotografií připomenout nejvýznamnější momenty ze života brněnského farmaceutického studia a samostatné Farmaceutické fakulty MU. Moje účast v životě brněnského farmaceutického učiliště je daná již místem mého narození – Komárov u Opavy, kde od roku 1885 byla situována farmaceutická továrna Gustav Hell a spol. V roce 1947 jsem vstoupil do 2leté učňovské praxe v Opavě-Kateřinkách, jak to předepisoval i studijní řád brněnského lékárnického studia. Jako lékárenský praktikant jsem navštěvoval aspirantskou školu v Ostravě. Tam jsem se setkal s řadou svých pozdějších spolužáků, z nichž musím jmenovat především Jana Solicha, ale i učitele RNDr. PhMr. Bohuslava Melichara a jeho bratra RNDr. PhMr. Miloše Melichara, oba se již angažovali jako pedagogové při vzniku studia v Brně a intenzivně se zapojovali do úsilí o zavedení 4letého studijního řádu a samostatné fakulty. Obě jmenované osobnosti mají svůj podíl na mé cestě na Farmaceutickou fakultu zřízenou v roce 1952 a k asistentuře na Katedře galenické farmacie. Katedra vedle samotné galeniky zabezpečovala i výuku organizace farmaceutického provozu, prázdninové provozní praxe v lékárnách a průmyslu i dějin farmacie, včetně péče o historické sbírky. V roce 1950 se podařilo v budově Lékařské fakulty na Joštově třídě získat pro farmaceutické studium dvě poschodí. Na vybudování farmaceutických pracovišť se významně podíleli i asistenti a posluchači farmacie. Dotkly se nás výrazně události jako zavedení 4letého studijního plánu (od 1948), zrušení studia v Praze a přestup tamních posluchačů do Brna a otevření samostatné brněnské fakulty. Od roku 1953 byl zaveden nový akademický titul promovány farmaceut a kandidát farmaceutických věd, studium se prodloužilo na 5leté a v souvislosti s úspornými opatřeními se dospělo v roce 1960 k vytvoření jediné celostátní fakulty na Univerzitě Komenského v Bratislavě.